

§ 1. Роль та значення договорів про виконання науково-дослідних, дослідно-конструкторських і технологічних робіт

В умовах переходу України до ринкової економіки зростає роль і значення договорів взагалі як правового засобу регулювання майнових відносин у суспільстві. Проте і в минулі часи договір досить широко застосовувався у цивільному обороті, хоч його значення за планово-розподільчої системи було істотно понижене. Але якщо вести мову про правове регулювання відносин у галузі науково-дослідної та конструкторсько-технологічної діяльності, то в зазначеній царині договір майже не застосовувався як правовий регулятор. Усі відносини в цій галузі визначалися плановим завданням.

Відсутність договірно-правового регулювання суспільних відносин у науково-технічній діяльності зумовила настання досить серйозних негативних наслідків. Планове завдання не завжди своєчасно забезпечувалося фінансовими та матеріальними ресурсами, процвітала взаємоамністія, майже не застосовувалися цивільно-правові санкції тощо. Зазначені фактори зумовили потребу радикального поліпшення правового регулювання у цій галузі діяльності. Тому керівництво колишнього СРСР змушене було вжити ряд необхідних заходів для підвищення ефективності науково-технічної діяльності. Серед цих заходів було визнання договору як основної форми врегулювання відносин у зазначеній галузі.

Науково-технічна діяльність — це науково-дослідна творчість і перетворення її результатів на безпосередньо продуктивну силу. Це, безумовно, творча діяльність, спрямована на пізнання навколишнього середовища і використання накопичених знань для потреб людини. Результати цієї діяльності і становлять предмет договорів на їх створення і використання. Коло цих результатів необмежене, і з розвитком науки і техніки воно безперечно розширюватиметься. Сьогодні — це будь-які результати технічної творчості — винаходи, корисні моделі, промислові зразки, ноу-хау, селекційні досягнення, науково-технічна інформація та інші об'єктивні результати безмежної науково-технічної творчості людини.

В умовах ринкової економіки суспільні відносини по створенню і використанню науково-технічних досягнень регулюються цивільно-правовими договорами. Це визначається політикою держави в галузі науки і техніки в період переходу до ринкової економіки, до регульованого ринку. Науково-дослідні, дослідно-конструкторські, конструкторсько-технологічні організації у нових умовах господарювання переведено на повний господарський розрахунок і самоокупність.

Ринкова економіка надає широкі можливості для реалізації своїх знань і здібностей. Нова Конституція України гарантує громадянам свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, забезпечує надійний захист інтелектуальної власності, їхніх авторських, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Держава всіляко сприяє розвитку науки і техніки (ст. 54 Конституції України).

У галузі науки держава бере на себе фінансування фундаментальних досліджень і підтримку необхідних для їх здійснення структур, найважливіших організацій, що забезпечують розвиток сучасних технологій та перспективних розробок, здатних революціонізувати технологію у галузях народного господарства.

При цьому перетворення, що проводяться у галузі науки, мають здійснюватися на основі нерозривної єдності політичних перетворень суспільства, економічних реформ і прискорення науково-технічного прогресу. Тому важливо врахувати, щоб при переході до ринку не допустити розтринькування науково-технічного потенціалу, особливо в частині, що забезпечує розвиток довготривалих, стратегічно важливих для України напрямів. З одного боку, головним критерієм економічних заходів по формуванню ринкових відносин має бути їх вплив на підвищення сприйнятливості виробництва до науково-технічних досягнень, стимулювання творчої ініціативи і підприємництва, з другого — необхідно посилити роль держави у збереженні інтелектуального потенціалу, розвиток пріоритетних напрямів науково-технічного прогресу, особливо в перехідний період.

У той же час переважна більшість прикладних досліджень і розробок провадитиметься на комерційних засадах. Формується ринок науково-технічної продукції, проводиться реорганізація системи установ, які здійснюють науково-технічну діяльність.

Саме наукові організації несуть всю повноту відповідальності за реалізацію у

дослідженнях і розробках перспективних вимог до технічного рівня і якості продукції (робіт і послуг), їх відповідність світовим стандартам і конкурентоздатність на світовому і внутрішньому ринку. Чинне законодавство об'єднало результати науково-технічної творчості в одному понятті "науково-технічна продукція" і визнало її товаром. Основними джерелами науково-технічного і соціального розвитку та матеріального стимулювання (оплати праці) науково-дослідної чи проектно-конструкторської організації має стати її прибуток (доход).

З метою підвищити відповідальність науково-дослідних і проектно-конструкторських організацій у своєчасному задоволенні вимог замовника та посилити роль споживача у визначенні тематики, науково-технічного рівня, якості і строків виконання досліджень і розробок необхідно радикально підняти роль договірних відносин. Договір має стати основним документом, що регламентує відносини науково-технічних організацій із замовниками науково-технічної продукції.

Слід відзначити, що чинний ЦК України не містить норм, які б регулювали відносини між зазначеними сторонами. Ці відносини регулювалися тільки союзним законодавством. Відповідного законодавства Україна поки що не має. При викладенні навчального матеріалу щодо цих відносин ми керуватимемося нормами проекту ЦК України.

Договори на виконання науково-дослідних і конструкторських робіт¹ дуже близькі до підрядних договорів. Тому їх іноді відносять до останніх. Між ними справді багато спільного. Передусім, як і у підрядних, у зазначених договорах йдеться про виконання певної роботи. Тому сторони так і називаються — виконавець (підрядчик) і замовник. Проте характер робіт, що виконуються за цими договорами, і особливо їх результати, настільки відрізняються, що звести підрядні і договори на виконання науково-технічних робіт до одного типу договорів немає підстав.

Так, наприклад, предметом договору підряду завжди є звичайні господарські, виробничі і тому подібні роботи. Іншими словами, виконання обумовлених договором підряду робіт належить за своїм характером до основного виду виробничої діяльності підрядчика. Він виконує лише ті роботи, для виконання яких створено дану підрядну організацію. Це має значення для чіткого визначення умов договору підряду, оскільки протягом тривалого часу вироблено певні стандарти щодо того чи іншого виду робіт, які постійно повторюються. У підрядних договорах на виконання звичайної роботи завжди мають бути чітко передбачені конкретні результати цих робіт, чого немає у договорах на виконання науково-технічних робіт. Предметом договору на виконання науково-технічних робіт є науково-дослідні, проектно-конструкторські, технологічні та інші роботи,

результати яких не завжди можна передбачити. Якщо у договорах на виконання конструкторських чи технологічних робіт цей результат ще можна певним чином передбачити, то у договорах на виконання науково-дослідних робіт напевне визначити, який результат можна очікувати внаслідок здійснення їх, сказати важко. Цей результат може бути абсолютно протилежний очікуваному. Але негативний результат також вважається виконанням договору, за що треба платити. Якщо за договором підряду буде збудовано будинок, проживання в якому, наприклад, небезпечне для життя, то договір не можна вважати виконаним, бо не виконано умови договору.

Отже, у договорі на виконання науково-дослідних чи інших науково-технічних робіт предметом договору є творчий пошук, результат якого заздалегідь передбачити неможливо. Безумовно, сторони у зазначених договорах можуть і зобов'язані чітко формулювати основні вимоги, яким має відповідати наукова розробка, зразки чи технологія, що створюються відповідно до укладених договорів. Проте виконавці зазначених робіт напевне не можуть гарантувати досягнення очікуваних результатів. Як уже зазначалося, одержання в результаті здійснення обумовлених договором робіт не того результату, який був запрограмований, не є порушенням договору. Цей негативний результат має розглядатися як один із можливих варіантів виконання договору.

Наведені фактори обумовлюють різний зміст прав та обов'язків цих двох типів договорів, а також різну відповідальність сторін. У договорах на виконання науково-дослідних робіт ризик неможливості одержати очікуваний результат лежить на замовникові. У підрядних договорах ризик випадкової неможливості передати замовникові готовий результат роботи лежить на підрядчику — немає результату, немає оплати.

Ще одна досить важлива особливість договорів на виконання науково-технічних робіт полягає в тому, що у процесі виконання цих робіт можуть бути одержані результати, які мають ознаки об'єктів права інтелектуальної власності. Це можуть бути наукові твори (об'єкти авторського права), винаходи, промислові зразки, корисні моделі, секрети виробництва (об'єкти права промислової власності), умови використання яких визначаються законодавством, а не договорами. Такі результати не можна одержати внаслідок виконання підрядних договорів. Усі наведені особливості договорів на виконання науково-технічних робіт дають підставу визнати їх самотійним типом договорів.

Договори на виконання науково-технічних робіт дещо подібні до ліцензійних договорів. Обидва типи договорів опосередковують відносини по використанню результатів науково-технічної діяльності. Проте між ними є істотна відмінність, яка полягає в різних

предметах договору. Предмет ліцензійного договору — готові результати науково-технічної діяльності, які мають бути передані третім особам для використання. Предмет договору на виконання науково-технічних робіт — лише розробка, створення цих самих результатів.

Різні предмети зазначених типів договорів зумовлюють різний зміст прав та обов'язків сторін, їх відповідальності тощо.

За своїм змістом до договорів на виконання науково-технічних робіт наближаються авторські договори на створення наукових творів. Проте вони різняться між собою передусім метою. Авторській договір спрямований на придбання прав на використання наукового твору, який буде створено у майбутньому, на його використання і розповсюдження, переклад тощо. Мета договорів на виконання науково-технічних робіт полягає в тому, щоб силами виконавця розв'язати певні наукові проблеми, які виникли у практичній діяльності замовника.

Істотні умови договору на виконання науково-технічних робіт. Такими умовами є предмет, сторони, ціна та строки. Безумовно, сторони можуть передбачити й інші умови аби лише вони не суперечили чинному законодавству. Такі умови можуть бути найрізноманітніші, але вони головним чином обумовлюються характером науково-технічних робіт. Так, у договорах на виконання дослідно-конструкторських робіт мають бути передбачені технічні параметри, яким має відповідати та чи інша розробка.

Великі за обсягом роботи можуть виконуватися поетапно, що також має бути передбачено у договорі.

Предметом договорів на виконання науково-технічних робіт є не сам процес роботи, а її результат. Мета зазначених договорів — досягнути саме бажаного результату і передати його замовникові. Варто мати на увазі, що серед дослідників з цього приводу немає одностайної думки: одні вважають, що предметом договору є не результат, а роботи як такі, тобто сам процес, інші — саме результат, а не роботи як такі.

Так, автори коментаря до другої частини ЦК Російської Федерації вважають предметом договору "роботи як такі", а не результат¹. Автори російського підручника "Цивільне

право" предметом договору визнають саме результат зазначених робіт, а не їх процес

2

. Підставу для такого висновку дають відповідні статті Цивільного кодексу РФ

3

.

У проекті ЦК України хоч прямо не йдеться про предмет договору, але аналіз § 5 глави 60 дає підставу зробити висновок, що предметом договорів на виконання науково-технічних робіт є саме результат зазначених робіт⁴. Автори підручника "Радянське цивільне право", виданого в Україні, також вважають, що предметом зазначених договорів є саме результат, а не роботи як такі

5

. Вважаємо, що для такого висновку є досить серйозні підстави. Замовника інтересує передусім саме результат виконаних робіт, який би він не був — позитивний чи негативний. Замовнику важливо знати, які наслідки можуть настати, скажімо, при тривалому виконанні певного матеріалу чи будь-якої операції, при високій чи низькій температурі тощо. Отже, предметом договорів на виконання науково-технічних робіт є саме їх результат, а не процес одержання цього результату, хоч і не виключається останнє. Замовника може інтересувати саме процес одержання того чи іншого результату тобто його технологія, але ж предметом договору буде відповідь на поставлене завдання замовника — як досягти того чи іншого наслідку, тобто результат.

Результатом виконання науково-дослідних, проектно-конструкторських, технологічних і тому подібних робіт буде розв'язання поставленої замовником проблеми. Якщо йдеться про наукову проблему, то наслідком виконання науково-дослідних робіт буде одержаний результат. Результатом конструкторських, проектно-конструкторських, технологічних і тому подібних робіт буде зразок нового виробу, нової техніки, способу, матеріалу тощо. Це може бути нова технологія, нові матеріали, нова конструкція.

Варто враховувати, що науково-дослідні і проектно-конструкторські та технологічні роботи це два самостійні етапи, які і є предметом окремих видів договорів — договору на виконання науково-дослідних робіт і договору на виконання конструкторських і технологічних робіт. Але ці два етапи становлять ланки єдиного науково-технічного процесу. Науково-дослідні роботи поділяють на два види — фундаментальні і прикладні. Перші виконують, як правило, академічні науково-дослідні установи, другі — науково-дослідні установи відомств та вузів. Але їх сутність полягає в тому, що результат науково-дослідних робіт повинен вказати шлях, як досягти тієї чи іншої виробничої мети (чи будь-якої іншої).

Другий етап — конструкторські і технологічні роботи — має дати відповідь, яким чином науковий результат використати у практичній і доцільній діяльності людей, запропонувати технічні засоби втілення наукової ідеї у виробничий процес. Результатами цього етапу можуть бути також винаходи, корисні моделі, промислові зразки та інші об'єкти промислової власності. Проте не слід думати, що останні можна одержати тільки в результаті проведення конструкторських і технологічних робіт. Вони можуть бути результатами науково-дослідних робіт.

Як правило, ці два етапи послідовно настають один за одним. Конструкторським і технологічним роботам завжди передують науково-дослідні роботи, мета яких — знайти принципову можливість розв'язання тієї чи іншої проблеми. Конкретними результатами зазначених досліджень можуть бути гіпотези, теорії, висновки, рекомендації, наукові положення. Найвищим результатом науково-дослідних робіт є відкриття, які існували і існують незалежно від того, чи надає законодавець їм правову охорону, чи ні.

Результатами виконання науково-технічних робіт є також звіти про виконання наукових досліджень, зразки нового виробу, нової техніки, конструкторська документація до них, створення нової технології та інші науково-технічні досягнення.

Іноді виконання науково-дослідних і конструкторсько-технологічних робіт можна спрямувати на розв'язання однієї і тієї ж проблеми. У таких випадках один договір може охоплювати виконання всього комплексу науково-технічних робіт.

Специфічною рисою науково-технічних робіт є те, що вони характеризуються не тільки творчим характером одержаного результату, якого має досягнути виконавець, а й неможливістю заздалегідь визначити конкретний зміст цих результатів, що має враховуватися при укладенні договору. У договорі можуть бути визначені лише загальні науково-технічні, економічні, екологічні та інші вимоги, яким має відповідати очікуваний результат. Замовник повинен чітко визначити зазначені вимоги в технічному завданні, яке він дає виконавцеві.

Сторони у договорах про виконання науково-технічних робіт. У зазначених договорах сторонами виступають замовник і виконавець. Замовником може бути будь-яка фізична і юридична особа. Це можуть бути громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства, а також будь-які юридичні особи незалежно від їх постійного місцезнаходження.

Якщо замовником є фізична особа, то до неї пред'являють такі самі вимоги, як і до сторони в будь-якому іншому дого-ворі — вона має бути дієздатною.

Виконавцем науково-технічних робіт також може бути будь-яка фізична і юридична особа. За загальним правилом, виконавцями виступають науково-дослідні, проектно-конст-рукторські, конструкторські і технологічні організації, наукові центри, навчальні заклади, академічні наукові установи. Виконавцями можуть бути підприємства будь-якої форми власності, які мають у своєму складі наукові, конструкторські та інші подібні підрозділи.

Громадяни виступають виконавцями науково-технічних робіт, як правило, якщо їх може виконати одна особа або група осіб, тобто робіт, невеликих за обсягом.

Громадяни можуть бути і замовниками науково-технічних робіт. В умовах ринкової економіки будь-який громадянин може виступати як індивідуальний підприємець. Для успішної підприємницької діяльності йому може треба буде здійснити науково-технічні роботи.

Замовниками можуть бути органи державної влади і управління, а також приватні юридичні особи. Але в усіх випадках незалежно від того, хто є стороною у зазначеному договорі, відносини між ними регулюються загальними нор-мами про виконання науково-технічних робіт.

Однією з істотних умов договору на виконання науково-технічної роботи є *ціна*, яка визначається угодою сторін. Проте це не означає, що вона визначається довільно. Най-частіше ціна встановлюється шляхом складання кошторису, який, за загальним правилом, розробляє виконавець. Кош-торис має передбачати всі витрати виконавця на здійснення робіт (придбання матеріалів, устаткування, інструментів та інших засобів, необхідних для цього), належну виконавцеві винагороду, передбачені чинним законодавством обов'язкові платежі та інші необхідні витрати.

Крім того, в ціну мають бути включені певні суми у вигляді прибутку (доходу). Розмір цих

сум може передбачатися у до-говорі залежно від розміру економічного (чи будь-якого іншо-го) ефекту, який може одержати замовник при використанні результату виконаної роботи. Ціна в договорі визначається точно або лише приблизно, враховуючи невизначеність витрат при виконанні договору. Звідси й різні наслідки необхідності підвищення ціни у процесі виконання. Якщо виникла потреба істотно підвищити ціну у процесі виконання договору за умови її приблизного визначення, то виконавець зобов'язаний негайно сповістити про це замовника. Останній має право погодитися з новою ціною або відмовитися від догово-ру. У такому випадку замовник зобов'язаний оплатити вико-нану частину роботи.

Договір може передбачати підвищення ціни, якщо одержано кращий ефект від використання результату роботи, та винагороду за якісне чи дострокове (вчасне) виконання роботи або зменшення ціни в разі неякісного чи несвоєчас-ного виконання робіт.

Договір на виконання науково-технічної роботи може включати умову її поетапного виконання. У таких випадках передбачається і оплата окремих етапів виконання. У п. 2 ст. 951 проекту ЦК України зазначено: "Винагорода підряд-чикові при проведенні науково-пошукових робіт або ж виконавцеві при проведенні дослідно-конструкторських робіт, передбачена договором, може бути зменшена замовником залежно від співвідношення фактично одержаних результа-тів з результатами, передбаченими договором, якщо це не залежало від поведінки замовника, а можливість такого зменшення та його межі були обумовлені погодженням сторін".

Важливим є положення, яке передбачає обов'язок замов-ника оплатити вартість робіт у разі неможливості досягти передбачуваного результату. Якщо в процесі науково-дослід-них робіт виявляється неможливість досягти результату через обставини, що не залежать від виконавця, замовник зобов'язаний оплатити вартість робіт, виконаних до виявлен-ня неможливості отримати очікувані результати. Однак опла-та не може перевищувати відповідну частину ціни, передба-ченої договором.

Проте дещо інша норма щодо дослідно-конструкторських і технологічних робіт. Якщо в процесі виконання зазначених робіт виявиться неможливість досягти передбаченого дого-вором результату, що настала не з вини виконавця, замовник зобов'язаний оплатити лише витрати виконавця.

Сторони можуть у договорі передбачити певне авансування робіт. Розрахунки за виконані науково-технічні роботи проводяться замовником за кошторисною вартістю окремих етапів чи роботи в цілому на підставі актів здачі-приймання робіт. Одержання негативного результату виконавцем, за умови виконання роботи відповідно до погодженого сторонами технічного завдання, не звільняє замовника від оплати вартості виконаної роботи.

Строки виконання робіт. Строки у договорах на виконання науково-технічних робіт мають бути чітко визначені.

Вони визначаються угодою сторін залежно від обсягу, складності, матеріального та фінансового забезпечення та інших факторів. У договорі, як правило, встановлюються початкові і кінцеві строки виконання робіт. Проте, якщо договором передбачені окремі етапи виконання, то в такому разі мають бути визначені конкретні строки виконання окремих етапів. Взагалі на виконання договору складається календарний план виконання окремих етапів та елементів роботи, який є невід'ємним додатком до договору.

За загальним правилом, виконавцеві надається право до-строково виконати передбачені договором роботи.

Форма договору про виконання науково-технічних робіт. Проста письмова форма для зазначених договорів є обов'язковою. Договір має відповідати загальним вимогам. У ньому мають бути необхідні реквізити — адреси сторін, банківські рахунки тощо. Грамотно скласти договір на виконання науково-технічних робіт справа далеко не проста. Ускладнюється вона тим, що часто предмет договору не можна конкретно визначити, часто невідомі очікувані результати, не завжди можуть бути чітко визначені витрати, є можливість появи не передбачуваних витрат тощо. Тому в договорі мають бути визначені лише наслідки настання можливих факторів у процесі його виконання.

Принаймні у таких договорах чітко визначаються сторони, ціна, строки виконання. Щодо предмета договору, то він може бути визначений у міру можливого.

До договору на виконання науково-технічних робіт, як правило, додають технічне

завдання, погоджений сторонами кошторис, календарний план тощо. В умовах ринкової економіки зазначені договори укладаються на добровільних засадах.

Проста письмова форма укладення договорів на виконання науково-технічних робіт не виключає можливості засвідчити її нотаріально за бажанням сторін.

§ 2. Зміст договорів про виконання науково-технічних робіт

Загальні положення. Проект ЦК України дає визначення договору на виконання науково-технічних робіт:

"За договором підряду на виконання науково-пошукових і дослідно-конструкторських робіт підрядчик зобов'язаний про-вести обумовлене завданням замовника дослідження, розробити зразок нового виробу та конструкторську документацію до нього, нову технологію виробництва або іншу виробничу новину, а замовник зобов'язаний прийняти виконану роботу та оплатити її".

Це визначення потребує певного аналізу і деякого уточнення. Як підкреслювалося вище, договори на виконання науково-технічних робіт хоч і є договорами підрядного типу, але внаслідок своїх специфічних особливостей істотно відрізняються від підряду і становлять окремий самостійний тип договорів. Цей тип договорів у свою чергу складається з двох окремих договорів — договору на виконання науково-дослідних робіт і договору на виконання дослідно-конструкторських і технологічних робіт. Для зручності обидва договори у цій главі названо *науково-технічними договорами*.

У визначенні у проекті ЦК вживаються вислови "науково-пошукові і дослідно-конструкторські роботи". Вище зазначалося, що вони не відображають справжнього смислу цих договорів. У спеціальній літературі усталився вислів "науково-дослідні роботи" — його краще й вживати. Але якщо в цьому вислові слово "дослідні" замінено на "пошукові", то не зрозуміло, чому у вислові "дослідно-конструкторські роботи" слово "дослідно" не замінено на слово "пошуково".

Одним словом, ці нововведення до усталених висловів не зовсім вдалі. Не точною є редакція наведеного визначення, яка може призвести до різного тлумачення поняття. У наведеному визначенні дано перелік робіт, що їх має виконати виконавець, з якого випливає, що ніби виконавець зобов'язаний виконати усі ці роботи. Але це не так. У договорі може бути обумовлено що виконавець має виконати весь комплекс названих робіт, але в ньому може бути передбачено виконання лише якогось одного виду робіт, зокрема виконання науково-дослідних робіт. Цей наш висновок підтверджується п. 2 ст. 949 проекту ЦК: "Договір з підрядчиком може охоплювати як увесь цикл проведення досліджень, розроблення та виготовлення виробничих новин, так і окремі види досліджень, розроблення, виготовлення новин".

Враховавши ці зауваження, договору на виконання науково-технічних робіт можна було б дати таке визначення:

За договором на виконання науково-технічної роботи виконавець зобов'язаний виконати відповідно до технічного завдання замовника наукові дослідження або розробити зразок нового виробу (нової техніки) та конструкторську документацію до нього, або нову технологію виробництва, або іншу науково-технічну розробку і передати одержаний результат замовникові, який зобов'язаний прийняти виконану роботу й оплатити її.

Як уже зазначалося, вислів "договори на виконання науково-технічних робіт" об'єднує в собі два договори — договір на виконання науково-дослідних робіт і договори на виконання дослідно-конструкторських та технологічних робіт. Ці два договори близькі між собою. Обидва вони мають творчий характер.

Варто відзначити, що результатом науково-технічної діяльності є багатоманітна науково-технічна продукція, види якої зумовлюються численними потребами суспільного виробництва. Багатоманітність цієї продукції, різні залежно від форм власності джерела

фінансування зазначених робіт, різний правовий режим одержаних результатів та ряд інших факторів зумовлюють у свою чергу численність цивільно-правових засобів, які регулюють ці суспільні відносини. Більшість з них можна звести до одного типу договорів — договори на виконання науково-технічних робіт, який складається з двох договорів, про що вже йшлося.

Вище зазначалося, що між цими двома договорами багато спільного, але є й істотні відмінності. Так, за договором на виконання науково-дослідних робіт, за загальним правилом, виконавець не може залучати до його виконання третіх осіб, якщо це не передбачено договором. У договорі на виконання дослідно-конструкторських і технологічних робіт виконавець має право, якщо інше не передбачено договором, залучати до їх виконання третіх осіб як субвиконавців (ст. 950 проекту ЦК).

У зазначених договорах настають різні правові наслідки в разі неможливості досягти передбаченого договором результату. В договорах на виконання науково-дослідних робіт у такому разі виконана частина робіт підлягає оплаті (п. 1 ст. 956 проекту ЦК). У договорах на виконання дослідно-конструкторських і технологічних робіт за такої ситуації замовник зобов'язаний оплатити лише витрати виконавця, але не виконану частину роботи (п. 2 ст. 956).

Не збігаються у зазначених договорах їх предмети, про що йшлося раніше. Проте те спільне, що є між ними, дає підставу розглядати ці договори як однотипні.

Права та обов'язки виконавця робіт. Основним обов'язком виконавця у договорах на виконання науково-технічних робіт є виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських і технологічних робіт відповідно до погодженого сторонами технічного завдання і передача одержаних результатів замовникові в обумовлений строк. У ст. 954 проекту ЦК України досить чітко визначено основні обов'язки виконавця. Так, виконавець зобов'язаний виконати роботу відповідно до погодженої із замовником програми (техніко-економічних показників) або тематики і передати замовникові результат в обумовлений договором строк. Якщо у процесі виконання роботи буде створено об'єкти промислової власності або використані ці об'єкти, права на які належать третім особам, виконавець зобов'язаний додержуватися вимог чинного законодавства.

У договорах про виконання науково-технічних робіт має передбачатися обов'язок

виконавця утримуватися від публікації відомостей про одержані в процесі виконання робіт науково-технічні досягнення без згоди замовника. Водночас виконавець зобов'язаний негайно вжити необхідних заходів для правової охорони одержаних результатів, які можуть бути визнані об'єктами права промислової чи літературної власності і підпадати під охорону законодавства про інтелектуальну власність, а також повідомити про це замовника. Разом з тим у договорі має бути обов'язково передбачений правовий статус цих результатів — право інтелектуальної власності на зазначені результати має належати стороні, визначеній угодою сторін. Якщо договором передбачено, що право інтелектуальної власності на ці результати належатиме виконавцеві, то він зобов'язаний видати замовникові ліцензію на право використання зазначених науково-технічних результатів.

Виконавець у процесі виконання договорів про науково-технічні роботи має суворо додержуватися виключних прав на об'єкти інтелектуальної власності третіх осіб. Іншими словами, виконавець не має право використовувати об'єкти права інтелектуальної власності, права на які належать іншим особам. Виконавець зобов'язаний забезпечити патентну чистоту своїх результатів, тобто щоб ці результати не порушували патентних прав третіх осіб. Іноді необхідно здійснити навіть експертизу створеної виконавцем науково-технічної продукції на патентну чистоту.

Проте часом складається ситуація, коли для досягнення більшої ефективності очікуваного результату виникає потреба використати запатентований об'єкт промислової власності, право на який належить третій особі. В такому разі замовник повинен забезпечити право на використання цього об'єкта, уклавши ліцензійний договір з власником зазначеного об'єкта.

Виконання науково-технічних робіт не завжди буває бездоганним. Воно може мати певні недоліки, недоробки тощо. У такому разі виконавець зобов'язаний своїми силами та своїм коштом усувати допущені з його вини недоліки як у самій розробці, так і у технічній документації, які можуть спричинити відступи від техніко-економічних показників, передбачених у технічному завданні замовника.

Але такий обов'язок виконавця виникає лише за умови, коли зазначені недоліки, прорахунки та інші помилки сталися саме з вини виконавця. Слід мати на увазі, що вина виконавця презюмується, тобто виконавець вважається винним, поки не доведено, що його вини немає. Тому якщо він (виконавець) доведе, що недоліки в роботі зумовлені діями самого замовника, зокрема поданням неякісного технічного завдання, його прорахунками або передачею неточної чи неповної інформації, необхідної для виконання

робіт, то питання про усунення недоліків у роботі має розв'язуватися за погодженням сторін.

Якщо виявиться, що неможливо досягти передбаченого договором результату через об'єктивні обставини, виконавець зобов'язаний негайно повідомити замовника про це і про недоцільність подальшого продовження роботи (ст. 954 проекту ЦК). Із змісту цієї статті випливає, що виконавець повинен припинити роботи до одержання від замовника відповідних вказівок. Тому в договорі бажано зазначити конкретний строк, необхідний для відповіді.

Законодавець у таких випадках має виходити з того, що виконавець, розв'язуючи поставлене перед ним науково-технічне завдання, повинен на повну силу використати свій творчий потенціал, наукову кваліфікацію та інші ділові якості, необхідні для успішного виконання договору. Виконавець зобов'язаний виконати взяті на себе обов'язки сумлінно, якісно і в обумовлений строк. Водночас він не може гарантувати одержання очікуваного результату. За таких умов договір вважається виконаним і тоді, коли буде теоретично чи експериментально доведено неможливість одержання передбаченого договором результату, тобто коли буде одержано негативний результат.

Права виконавця. Виконавець передусім має право вимагати від замовника прийняти виконану роботу та оплатити її вартість (ст. 949 проекту ЦК). У договорах на виконання науково-дослідних робіт виконавець має право залучати до виконання третіх осіб тільки з дозволу замовника. Якщо в договорі це право не застережено, то виконавець зобов'язаний виконати роботи особисто. У договорах на виконання дослідно-конструкторських і технологічних робіт навпаки, виконавець має право залучати до виконання договору третіх осіб, але за умови, що в договорі це право йому не заборонено. Але якщо до виконання робіт залучаються треті особи, то за недоліки в роботі перед замовником несе відповідальність сам виконавець.

За загальним правилом, одержані у процесі виконання договору результати належать замовникові, в чому б ці результати не полягали (маються на увазі такі, що можуть бути визнані об'єктами права інтелектуальної власності). Але якщо договір не містить прямої заборони, то виконавець може використати результати для своїх потреб. Договір може також передбачати право виконавця реалізувати одержані результати третім особам. За згодою замовника виконавець має право патентувати результати робіт, які можуть бути визнані об'єктами інтелектуальної власності (ст. 953 проекту ЦК). Проте проект ЦК України залишає відкритим питання, на чие ім'я має бути запатентований даний

результат. Оскільки відповідно до п. 4 ст. 953 патентування проводиться за згодою замовника, то ясно, що на ім'я виконавця робіт, тобто безо-середнього творця цього результату.

Права та обов'язки замовника. Стаття 955 проекту ЦК України містить основні обов'язки замовника. Передусім за-мовник повинен забезпечити виконавця роботи необхідною дійсною і повною інформацією. В першу чергу, це має бути вихідна інформація, якою замовник повинен забезпечити виконавця ще до початку роботи. Вона може стосуватися ха-рактеру виконуваних робіт, обсягу, умов використання тощо.

Але обов'язок замовника постачати виконавця необхідною інформацією на цьому не припиняється. Він зобов'язаний постачати виконавця робіт протягом усього часу виконання роботи. Це може бути будь-яка інформація, яка стала відома замовникові і яка має значення чи може вплинути на роботу виконавця. Кажуть, що той, хто володіє інформацією, той во-лодіє ситуацією. Отже, від поінформованості виконавця бага-то в чому залежить результат роботи. Тому в договорі на виконання науково-технічних робіт має бути чітко визначено обсяг, характер, строки і форми інформації, яку має надавати замовник. При цьому інформація має бути достовірною і до-статньо повною для виконання роботи. За достовірність інформації відповідає замовник.

Іншим важливим обов'язком замовника є підготовка технічного завдання, яке він має передати виконавцеві в обу-мовлений договором строк. Одночасно із виконавцем має бути погоджена програма (техніко-економічні показники), якій має відповідати очікуваний результат роботи. Якщо йдеться про виконання науково-дослідних робіт, то у завданні чітко визначається їх тематика.

Технічне завдання, як правило, розробляється і підписує-ться ще до укладення договору, воно має містити визначення основних параметрів очікуваних результатів. Погоджене з виконавцем роботи технічне завдання стає невід'ємною частиною договору на виконання роботи. Підготовка техніч-ного завдання може бути покладена і на виконавця. У такому разі його розглядає і схвалює замовник.

Безумовним обов'язком замовника є оплата роботи. Уже відзначалося, що оплата проводиться за обумовленою в до-говорі ціною.

Замовник зобов'язаний прийняти виконану роботу і оплати її вартість. Здача і прийняття роботи проводяться за спеціаль-но виробленою і погодженою сторонами процедурою. Виконавець повідомляє замовника про виконані окремі етапи чи повністю роботу і подає замовникові акт здачі-приймання з доданням до нього інших передбачених договором додатків, зокрема звіту про виконану роботу, комплекту наукової, технічної, конструкторської, технологічної та іншої докумен-тації, протоколу комісії по прийняттю дослідних зразків нових виробів (нової техніки) і т.п.

Для прийняття виконаної роботи замовник формує спеціальну комісію або уповноважує на це спеціально виді-леного фахівця. Після прийняття виконаної роботи замовник розглядає подані йому звітні документи і за результатами розгляду цих документів підписує акт здачі-приймання або відхиляє його. В разі відмови прийняти закінчену роботу за-мовник повинен аргументовано мотивувати свою відмову. Сторони складають двосторонній акт з переліком недоліків, що підлягають усуненню, з визначенням конкретного строку.

Якщо виконана робота підлягає спеціальним випробуван-ням, то для цього також створюється спеціальна комісія, яка їх проводить. Випробовують дослідні зразки нових виробів, нової техніки, нові технології та інші виробничі засоби.

Якщо замовник з тих чи інших причин ухиляється від прийняття виконаної роботи без достатніх для цього підстав, настають наслідки, передбачені ст. 931 проекту ЦК України. У такому разі виконавець письмово повідомляє замовника про необхідність прийняти роботу і через два місяці після цього попередження має право продати результат виконаної роботи будь-якій третій особі, а одержаний виторг, з відраху-ванням усіх належних виконавцеві платежів, внести на депозит нотаріальної контори на ім'я замовника. Крім того, виконавець має право замість продажу зазначеного резуль-тату скористатися правом на його утримання або стягнути із замовника завдані збитки.

Прийняття виконаної роботи має завершитися її оплатою, яку здійснює замовник. Оплата роботи проводиться відпо-відно до погодженого кошторису плюс схвалені замовником інші непередбачені договором витрати. В оплату входять встановлені сторонами надбавки (знижки) за дострокове виконання робіт, поліпшення техніко-економічних показни-ків, проведення виконавцем варіантних дослідів та інших передбачених у договорі умов.

Як уже відзначалося, особливістю договорів на виконання науково-дослідних робіт є те, що ризик випадкової неможливості виконання несе замовник, а це значить, що він зобов'язаний оплатити й ті роботи, виконання яких не дало очікуваного результату, але за умови, що неможливість виконання настала, не з вини виконавця, а за обставин, які від нього не залежали.

У договорах на виконання дослідно-конструкторських та технологічних робіт у разі настання випадкової неможливості виконати зазначені роботи оплаті підлягають лише витрати виконавця.

Права замовника. Замовник передусім має право вимагати передання йому виконаної роботи. Він також має право вимагати усунення недоліків роботи, які були допущені з вини виконавця. Якщо в договорі було передбачено визнання за замовником права інтелектуальної власності на результати виконаної роботи, якщо ці результати можуть стати її об'єктами, то замовник має право на них. Інакше кажучи, замовник має право вимагати виконання усіх обов'язків, які договором покладені на виконавця.

Сторони можуть визначати у договорі будь-які інші права та обов'язки, аби вони не суперечили чинному законодавству. Так, у договорі можуть бути розподілені обов'язки сторін по забезпеченню виконання необхідними матеріалами, устаткуванням, зразками тощо. Замовник може взяти на себе обов'язок будь-яким чином сприяти успішному виконанню договору, надавати додаткову інформацію, що стала відома замовникові після укладення договору тощо. У свою чергу виконавець може бути зобов'язаний надавати допомогу у впровадженні зразків нових виробів у виробництво, освоєнні нових технологій і матеріалів, нової техніки, надавати необхідне обслуговування під час використання зазначених об'єктів і т.п.

Важливе питання, яке потребує чіткого визначення у договорі, є правовий статус одержаного в процесі виконання договору результату, особливо коли таким результатом можуть стати об'єкти права інтелектуальної власності.

Слід мати на увазі, що коли об'єкт інтелектуальної власності створює особа, яка перебуває у трудових відносинах з роботодавцем, питання розв'язується відповідно до законодавства про інтелектуальну власність. Договори, які ми розглядаємо, породжують не трудові, а цивільно-правові відносини, тому загальні правила законодавства про інтелектуальну власність до них застосовуватися не можуть. Отже,

питання про те, кому належить право на об'єкт інтелектуальної власності, створений у процесі виконання договору на науково-технічні роботи, залишається відкритим. Немає прямої відповіді на нього і у проекті ЦК України. Правда, п. 4 ст. 953 містить норму, за якою виконавець має право здійснювати патентування результатів робіт, одержаних за договорами на виконання науково-технічних робіт, лише за згодою замовника.

Проблема досить складна, оскільки має місце колізія між інтересами сторін. Виконавець має право претендувати на результати, оскільки він є творцем цих результатів. У замовника також є підстави для визнання за ним права на ці самі результати, оскільки вони створені за його завданням і на його кошти. Тому найкращий вихід із цієї ситуації— взаємний розподіл прав та обов'язків по використанню і розпорядженню зазначеними результатами.

Відповідно до цієї ж статті проекту ЦК України замовник має право використовувати передані йому результати робіт у межах і на умовах, передбачених договором. Виконавець також має право використовувати ці результати для себе. Зазначена стаття не розкриває, що означає "для себе". Більше того, у договорі може передбачатися право виконавця реалізовувати ці результати третім особам. Проте в усіх цих випадках не йдеться про результати робіт— об'єкти права інтелектуальної власності.

Беручи до уваги наведене, найкраще було б у договорі передбачати правовий статус результатів робіт, які можуть бути визнані об'єктами права інтелектуальної власності, виходячи із збалансованих інтересів сторін договору.

Одним із важливих обов'язків сторін при використанні будь-яких результатів виконаних робіт є збереження їх конфіденційності. Так, відповідно до ст. 952 проекту ЦК України сторони зобов'язані забезпечити конфіденційність відомостей щодо предмета договору, ходу його виконання та змісту одержаних результатів. Обсяг відомостей, що визнаються конфіденційними, визначається у договорі. У цьому ж договорі можуть бути передбачені й інші умови конфіденційності про договір.

Відповідальність виконавця за порушення договору. Стаття 957 проекту ЦК України встановлює відповідальність виконавця, оскільки замовник несе відповідальність за порушення договору за загальними правилами. Виконавець відповідає перед замовником за невиконання та неналежне виконання договору на науково-технічні роботи, якщо не доведено, що порушення договору сталося не з його вини.

З цієї норми випливає два важливі висновки. По-перше, виконавець несе відповідальність за порушення умов договору тільки за наявності в цьому його вини. Це означає виняток із загального правила про те, що особа, яка не виконала зобов'язання або виконала його неналежним чином при здійсненні підприємницької діяльності, несе відповідальність і за відсутності своєї вини (ст. 639 проекту ЦК).

По-друге, відповідальність виконавця за обсягом обмежена, якщо інше не передбачено договором, оскільки він зобов'язаний відшкодувати замовникові лише реальну шкоду, а не втрачену вигоду. Реальна шкода визначається вартістю робіт, у яких виявлено недоліки (ст. 957 п. 2). Більше того, у договорі може бути передбачено, що реальна шкода підлягає відшкодуванню лише в межах загальної вартості робіт за договором.